

DUBRAVKO ŠKILJAN: **Dinamika jezičnih struktura**, izd. Studentski centar Sveučilišta, biblioTEKA, Zagreb 1976, str. 159.

Mladi zagrebački lingvista, koga je stručna javnost 70-tih godina upoznala po teorijskim raspravama i člancima objavljenim u Suvremenoj lingvistici i nekim drugim časopisima, po izlaganjima na 3. programu RTB i javnim lingvističkim tribinama — predstavio se sada knjigom (što je ujedno i njegova doktorska disertacija) koja se po tematskom opredeljenju nalazi u sledu knjiga kakve su knjige domaćih autora: *Pravci u lingvistici* Milke Ivić, *Lingvistika o čoveku* i *Jezik i lingvistika* Ranka Bugarskog. Škiljanova knjiga u celosti sadrži jednu novu komponentu, jednu orijentaciju koja je opravdava i čini u potpunosti svrsishodnom. Osnovni (a i ambiciozni) cilj autora bio je (1) da ukaže na moguće pravce kojima bi trebalo da krene nova lingvistička nauka i (2) da pokaže — analizirajući nedostatke dosadašnjih lingvističkih istraživanja — koliko perspektive za čoveka nudi dijalektički i materijalistički koncipirana lingvistika.

Knjiga sadrži pet većih poglavlja: *Uvod* (7—17), *Tragovima dosadašnje lingvistike* (23—62), *U potrazi za novom lingvistikom* (75—122), *Zaključak* (127—135), i *Dodaci* (139—157).

U *Uvodu* (koji sadrži odeljke: *Lingvistička istraživanja*, *Pitanja suvremene lingvistike*, *Jezična djelatnost*) čitalac se susreće sa osnovnim autorovim opservacijama koje se tiču lingvističke nauke od njenih prvih početaka do danas, s tim što se polje teorijskih razmatranja odmah ograničava na savremenu lingvistiku 20. veka. Dajući sumaran i shematičan pregled razvoja jezičke nauke, autor posebno izdvaja strukturalistička učenja o jeziku, kao najveći, ali ne i konačni, domet te nauke. Ta učenja su u mnogo čemu uspela egzaktno opisati veliki broj pojava u jeziku. Jezički znak na svakom nivou višem od fonološkog ima svoj sadržaj i svoj izraz. Na planu izraza strukturalistička lingvistika učinila je mnogo, dok su na planu sadržaja rezultati ostali samo u okvirima pokušaja (zbog isključenja semantičkih ispitivanja iz lingvistike). Značajan doprinos strukturalizma je na području metodologije, ističe autor, gde je uočeno da je za jezički opis najbitnija struktura sistema,

tj. odnosi koji određuju položaj u sistemu. Iznoseći opšte ocene, manje-više poznate i našoj stručnoj javnosti, Škiljan naglašava da je razdoblje strukturalizma lingvistici, s jedne strane, donelo velike koristi, a s druge, zbog svoje-vrsne jednostranosti u pristupu jeziku, ipak nije dalo odgovor na neka bitna pitanja. Autor zaključuje da je glavni nedostatak strukturalizma u tome što je svojim viđenjem jezika „zanemarivao dvije važne komponente jezične djelatnosti: njezinu unutrašnju dinamiku i njezinu isprepletanost s ostalim oblicima čovjekova djelovanja i izvanjezične stvarnosti“ (16 str.). Tvrdeći, dalje, da je strukturalizam u osnovi nedijalektičan, autor ne želi time da obezvredi njegov ogroman doprinos napretku lingvistike — nego ga i dalje smatra polazištem svakog budućeg istraživanja.

Posebnu pažnju zaslužuju sadržajne definicije čovekova izvanjezičkog univerzuma, zatim jezika i govora, koje autor daje kao polazni osnov svojoj daljoj teorijskoj analizi. Da bi se zacrtao pravi put kojim nužno treba da krene jezička nauka u sadašnjem trenutku, mora se prethodno poći od dobrih pojmovnih razgraničenja, kao što su jezička delatnost kao oblik društvene prakse koji se sa komuniciranom stvarnošću nalazi u međusobnom odnosu delovanja i prožimanja. Pošto konstatuje da se jezička delatnost i izvanjezički univerzum, na jednoj strani, i jezik i govor na drugoj, međusobno prepliću, prožimaju i utiču jedni na druge, — autor zaključuje da strukture sistema treba smatrati kao dinamičke elemente podložne opštim zakonima dijalektike.

Drugo, još uvek ne centralno poglavlje u knjizi *Tragovima dosadašnje lingvistike* (25—73) predstavlja, u stvari, pregled važnijih (ne može se reći svih) lingvističkih pravaca što ih je autor ocenio da su od značaja za što bolje prezentiranje osnovne teme. U analizi nekoliko važnijih lingvističkih pravaca (u odeljcima: 2.1. *Predsaussureovsko razdoblje i novija nestrukturalistička lingvistika*, 2.2. *Ferdinand de Saussure i njegovi nasljednici*, 2.3. *Praški lingvistički krug i srodna strujanja*, 2.4. *Glosematika*, 2.5. *Američka deskriptivna lingvistika*, 2.6. *Generativna gramatika*, 2.7. *Sovjetska lingvistika i zapadna „lijeva“ strujanja*) Škiljan je dao svoj sud o različitim lingvističkim strujanjima. Cilj mu, zacemento, nije bio reinterpetirati stvari koje su i u domaćoj jezičkoj nauci više puta iznošene (isp. Pravce u lingvistici I, II, i III izd. Milke Ivić, knjige i članke R. Bugarskog, a i mnoge druge pojedinačne rasprave i prevode štampane po časopisima). Međutim, posebno kad se ima u vidu autorovo teorijsko stanovište, može se reći da je dao jedan ne, doduše, iscrpan, ali ipak dovoljan pregled lingvističkih pravaca, u kome se veća pažnja obratila onome što je u njima ostalo pozitivno i korisno za današnji put lingvističke nauke, i onome na što nije dat zadovoljavajući odgovor, što je ostalo neistraženo. U tome je autor u velikoj meri uspeo. Pitanje je ovde, međutim, koliko se

može opravdati to što među pominjanim lingvistima nema i nekih poznatih imena (ili su ona samo navođena uzgred) ili što se od jugoslovenskih autora pominje samo Radoslav Katičić, čijim je lingvističkim gledanjima dat primetan značaj. Treba takođe zažaliti što je suženo dat pregled sovjetske lingvističke teorije, posebno što je suviše mnogo prostora posvećeno Marovom učenju, koje je već odavno u nauci dobilo svoju ocenu. Opravdano su, međutim, zastupljena „zapadna ‘lijeva’ strujanja“. Tu je posebno do izražaja došlo Lefebrovo filozofsko delovanje izloženo u njegovoj kritici strukturalizma, koje je nesumnjivo moralo uticati na autorove zaključke o strukturalizmu, bar u onome što se tiče filozofije.

Treće poglavlje, koje nosi ekspresivan naziv *U potrazi za novom lingvistikom*, predstavlja onaj deo knjige u kome je autor bio u prilici da pokaže svoju sposobnost da zrelo vodi lingvističku analizu u raspravljanju o nekim osnovnim, ali još uvek otvorenim pitanjima jezičke nauke. Stiče se utisak da je autor imao dovoljno smelosti da se upusti i u suštinu problemâ, posmatrajući ih sa više aspekata, ali da često nije bio u stanju da dà sigurne odgovore, pa se nekad zadovoljavao i samo polovičnim. No, iako najviše podložno kritici, ovo poglavlje predstavlja najinteresantniji deo knjige. U njemu je najviše istraživačkog.

Prva razmatranja u njemu vezana su za karakter relacije jezik, mišljenje i stvarnost. Iako se o ovim pojmovima široko raspravlja, zaključak ne zadovoljava: „Jezik i mišljenje su, dakle, u zavisnosti od razine promatranja, i istovetni i neistovetni: istovetni su zato što ih danas nauka praktički još ne može sa sigurnošću razdvojiti i zato što se jezikom najčešće prenose misli od pojedinca k pojedincu, i unutar komunikacijskog procesa bar za slušaoca jezik jest mišljenje; neidentični su zato što se među njima mogu utvrditi dijalektički odnosi i što su objekti dviju znanosti; ponovo su na višoj razini identični jer su dijalektička cjelina i mogu se promatrati ujedinjeni kao jezik-mišljenje“ (79). Škiljan u svom daljem izlaganju naglašava sledeće: prvo, da jezik i mišljenje pripadaju polju istraživanja dveju različitih nauka, i drugo, da su jezik i mišljenje dijalektička celina, a ne koherentna i monolitna pojava. Verovatno ni sami lingvisti ni sami logičari ne bi mogli napraviti definiciju pojmova jezika i mišljenja koja bi istovremeno zadovoljila i jedne i druge. Kad određuje karakter relacije jezik i stvarnost, autor primećuje da je jezik istovremeno i statičan i dinamičan, zavisno od nivoa sa kog se posmatra. Zapažanja koja se tiču međusobnog uticaja jezika i izvanjezičkog univerzuma i njihove stalne promene čine nam se vrlo razložnim.

U nastavku knjige dva poglavlja su vezana za jezik: 3.3. *Jezik kao* (πραξις) i 3.4. *Jezik kao* (ποησις). U prvome se definiše pojam komunikajske prakse čiji su elementi: jezik, izvanjezički univerzum, govor, komuni-

cirana stvarnost, govornik, slušalac. Međusobne odnose ovih elemenata (svi navedeni pojmovi imaju vrlo upotrebljive definicije) autor objašnjava i simbolički, predstavljene kao skupove određenog broja elemenata. Takođe terminološki razlikuje pojmove sistema (sustava) i govornih struktura. Izvore jezičke dinamike Škiljan vidi u postojanju uticaja među kategorijama jezika, kao oruđa društvene prakse, i komunicirane stvarnosti, kao dela izvanjezičkog univerzuma. Ti uticaji su u neprestanom kretanju. Za govornika je jezik statičan, ali se jezički sistemi kreću u vremenu.

Kao poseban oblik čovekove kreativnosti sudeluje jezik u umetnosti. Razmatranja o ulozi jezika u književnosti i odnosu lingvističkih istraživanja prema književnom jeziku mogu se prihvatiti, ali se ne može izbeći utisak da su tu neki odnosi ostali nedorečeni ili neprodubljeni (npr. odnos između jezika kao sredstva komunikacije o izvanjezičkom univerzumu i jezika u književnom delu kao svojevrsnom univerzumu).

Zapaženo poglavlje u knjizi svakako je 3.4. *Semantika*. U njemu dolazi do izražaja autorova sposobnost da sadržajno iznosi svoja mišljenja, respektujući tuđa. Autor veruje da se dijalektska metodologija može najviše primeniti u semantičkim istraživanjima, koja su dugo bila zapostavljena. Tako je strukturalistička lingvistika u prvi plan stavljala sintaksička istraživanja (plan izraza), jer su ona bila pogodnija da se izoluju i zatvore u sistem. Prve teškoće u vezi sa semantikom odnosile su se već na njenu definiciju. U utvrđivanju karaktera semantike Škiljan polazi od mišljenja Saussurea, Guirauda, Ogdena i Richardsa, Uilmana, Mounina i Chomskog. Pošto je analizirao i ocenio njihovo gledanje na semantiku, Škiljan je uočio glavne probleme vezane za nju: 1) problem metodologije (potrebno je stvoriti koherentni metajezik da bi se njime opisao jezik); 2) usklađivanje kriterija za izdvajanje semantičkih jedinica i 3) mera pripadnosti semantike lingvistici (svaki semantički opis traži pozivanje na izvanjezičke činjenice). Zadaci dijalektski zasnovane semantike bili bi (1) da se napravi popis semantičkih jedinica nekog jezika i (2) da se istraže zakonitosti po kojima pe jedinice čine sistem. To bi bila semantika jezika, zaključuje autor. Postoji i semantika govora, koja bi izučavala procese i smerove semantičke konkretizacije i objašnjavala ulogu govora u kreativnom formiranju novih jedinica. Autor daje jedan model, šematski prikaz popisa semantema (semantičkih jedinica) nekog jezika. U ovom odeljku definiše i većinu termina iz semantike, koji su upotrebljavani i dosada u lingvistici.

Kad je reč o planu izraza (u odeljku: 3.5. *Plan izraza*), konstatuje se da je u tome strukturalistička lingvistika postigla velike rezultate, pa bi za dalje analize bilo neophodno iskorišćavati određene strukturalističke meto-

dološke postupke. Autor na kraju daje i neka svoja opšta zapažanja o odnosu lingvistike i semiologije (3.6. *Lingvistika i semiologija*).

Poslednji odeljak (4. *Zaključak*) nije koncipiran kao tipičan zaključak. Njegov prvi deo (4.1. *Sinteza istraživanja*) sveden je na „sistem formalnih definicija“ koje slede jedna iz druge. U stvari, sve te definicije su se u prvim poglavljima javljale i po više puta, tako da ovde nisu ništa novo, pa je taj deo zaključka, ovakav kakav je, pomalo suvišan. U drugom delu koji nosi naziv *Perspektive*, iznose se optimistička uverenja da će dijalektička lingvistička teorija, polazeći od pozitivnih tekovina lingvističkog strukturalizma, uspeti da reši mnoga dosad nerešena pitanja i da na nov način postane humanistička nauka i „dio čovjekova stvarnog života“.

U *Dodacima* se nalazi prilično obimna, ali ne i sasvim iscrpna literatura i indeks imena. Nedostaje indeks pojmova koji bi ovakvoj knjizi dobro došao.

Ova knjiga ostaće kao podsticajno i inspirativno razmatranje, korisno pre svega za lingvistie, ali i za ljude čija je delatnost sa nekog drugog aspekta vezana za jezik. Bez obzira na to što sva tumačenja u njoj nisu podjednako uverljiva, što sve analize nisu do kraja sprovedene, ona će, dakle, s razlogom imati svoju zahvalnu čitalačku publiku.

Milica Radović-Tešić